

Бервячонак А. У. (Мазыр, Беларусь)

**ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ П. ШПІЛЕЎСКІМ НЕКАТОРЫХ
ГІСТАРЫЧНЫХ АСПЕКТАЎ У НАРЫСЕ “МАЗЫРШЧЫНА”,
ІХ АСЭНСАВАННЕ ПРАЗ ПРЫЗМУ СУЧАСНАСЦІ**

Палессе, Мазырская зямля, заўсёды была ў полі зроку айчынных і замежных даследчыкаў: вучоных-гісторыкаў, этнографістаў, фалькларыстаў, якія нярэдка бліскуча спалучалі свой талент пісьменнікаў, яркіх публіцыстаў. Дастаткова прыгадаць такія знакамітыя імёны, як М. Доўнар-Запольскі, Я. Карскі, М. Косіч, А. Кіркор, Е. Раманаў, З. Радчанка, Ч. Пяткевіч, М. Федароўскі і інш.

Сярод гэтай кагорты знакамітых вучоных XIX ст. пачэснае месца належыць П. Шпілеўскаму, чалавеку энцыклапедычнага складу розуму, які ў свой час атрымаў выдатнае выхаванне, трывалую адукацыю праз духоўную семінарыю і духоўную акадэмію, пазней стаў супрацоўнічаць з многімі шырокавядомымі пецярбургскімі перыядычнымі выданнямі, актыўна пачаў публікавацца ў “Современнике”, “Москвитяніне”, “Пантеоне” і інш., выступаў у якасці тэатральнага крытыка. Яшчэ ў дзяцінстве, слухаючы казкі, розныя паданні, павер’і пакінулі ў яго душы глыбокі след. З ранніх юнацкіх гадоў П. Шпілеўскі захапляўся вывучэннем народнага побыту, вывучаў і збіраў народныя звычаі, абрады, павер’і, гісторыю беларускага краю. Праявілася ў яго бязмежная любоў да беларускага слова [1, с. 247–251].

Сярод рознатэматычных твораў этнаграфічнага, фальклорнага і іншага зместу, дарожных нататак важнае месца займае і нарыс “Мазыршчына”, апублікаваны ў пецярбургскім часопісе “Архив исторических и практических сведений, относящихся до России” у 1859г.

Аўтар даволі падрабязна і займальна знаёміць са старажытнымі помнікамі матэрыяльнай і духоўнай культуры Мазырскага краю, з народнымі павер’ямі, знахарамі, якія добра ведаюць таямніцы прыроды і цудадзейную, звышнатуральную сілу травы, кветак, карэнняў. Вядзьмарства і чары, паводле меркавання этнографа, складаюць аснову народных павер’яў [1, с. 213].

Значнае месца ў нарысе адводзіцца апісанню знахараў-ваўкалакаў. Гэта павер’е вельмі старажытнае, мае свае вытокі яшчэ з часоў паганства. Розныя павер’і і розныя забабоны, на думку Шпілеўскага, сведчаць пра адсталасць, забітасць простага народа, яго нізкую ступень развіцця. Так, напрыклад, аўтар гаворыць, што *“для того, чтобы узнать на какой степени умственного неразвития и темноты находятся мозырские простолюдины ..., необходимо заглянуть в их бедные хаты, большею частью курные, построенные без всяких удобств и необходимых хозяйственных принадлежностей...”* [1, с. 216].

Аўтар пры апісанні селяніна-мужыка заўважае, што яго можна прыняць за дзікаабраза, сустрэўшы ў лесе. Таксама не прываблівае Шпілеўскага выгляд жанчыны: лыкавыя лапці, скрутка, павязка на галаве з доўгіх, вузкіх палотнаў, вядомых пад імем “намётак”. Разам з тым П. Шпілеўскі сцвярджае, што гэта добры, сумленны, рэлігійны народ, які любіць сваю радзіму [1, с. 217].

З хваляваннем і болей апісвае аўтар прыроду Мазыршчыны, якая гібне ад рук чалавека: *“Что касается лесов мозырских, то они представляют большую поживу для опустошителей...”* [1, с. 217]. Багаццем мазырскага краю пісьменнік называе дзікіх звяроў, якія насяляюць непраходныя гушчары: *“...дикие кабаны, медведи, волки, рыси, куницы, выдры, серны, выхухолі, барсуки, лисицы в большом количестве плодятся в мозырских пуцах...”* [1, с. 218].

Цяжкія ўражанні пакідаюць запушчаныя, зарослыя хмызнякамі палі. Не ў лепшым стане, на думку даследчыка, знаходзяцца азёры і рэкі мазырскай зямлі, якія ўваходзяць у Прыпяцкі водны басейн [1, с. 218–219].

Прыпяць завецца царыцаю ў воднай сістэме Мазыршчыны, згадваюцца і іншыя значныя рэкі: *Гарынь, Лань, Смерць, Вешчуна, Лугавая, Убарыць, Ствіга і інш.* [1, с. 219].

Некаторыя з гэтых рэк славяцца гаючымі водамі, прыгожымі каштоўнымі камянямі, каляровым пяском, здараецца, знаходзіць у іх жамчужынкі. Шпілеўскі згадвае і палескія азёры: *Грычына, Белае і Князь-возера*, вядомае ў народзе пад імем *Жыд-возера*. Гэтыя азёры былі некалі шырокія і глыбокія, багатыя рыбай, разнастайнай расліннасцю [1, с. 219–220].

Ён таленавіта апісвае Мазыр, даследуе шматлікія геаграфічныя аб'екты, тлумачыць значэнне слова “*Мазыр*”, звяртае увагу на паходжанне назваў вёсак, звязаных з характарыстычнымі асаблівасцямі: *Заречье, Гайдамаки, Бояровка, Князевье, Рубель, Хаврутки, Заболотье і інш.* [1, с. 213]. Шмат цікавага і павучальнага знаходзім у нарысе пра Мазыр, дзе аўтар распавядае легенду пра яго паходжанне, першых заснавальнікаў горада, таксама даведваемся пра жаночы манастыр *Цыстэрсак, Спаскую (Замкавую) гару, Смяротную даліну*, якая завецца *Святая, Чортавая (Шайтан) гара*, пазнаём падрабязную храналогію Мазыра з XII стагоддзя да нашага часу.

П. Шпілеўскі як сапраўдны мастак, патрыёт сваёй зямлі, увесь час захапляецца ўбачаным, з дакументальнай дакладнасцю, тонкасцю і займальнасцю перадае свае ўражанні пра Мазыр з яго крутасцю гор, садамі, грушамі і слівамі, якія славяцца на ўсю губерню, хаткамі і будынкамі, купаламі цэркваў, чыстым паветрам, раскошнай расліннасцю [1, с. 220–221].

Для Шпілеўскага, які нарадзіўся ў Беларусі, Мазыр – маляўнічы, фантастычны горад, поўны жыцця: “*Мозырь принадлежит к числу самых красивых и опрятных городков западно-русского края*” [1, с. 226]. Параўноўваючы з Мазыром, Пецярбург для аўтара з’яўляецца халодным і паважным.

Мазыр у этнаграфічным нарысе аўтара паказваецца як адзін з найпрыгажэйшых мястэчкаў заходнерускага краю. Горад вядомы сваімі ярмаркамі, куды з’язджаецца дваранства і купецтва з суседніх паветаў і нават губерняў, нярэдка наведваюць замежнікі. Замежныя купцы набываюць лён, пеньку, сала, воўну, вэнджаную рыбу, рыбін тлушч, скуру і інш. Галоўную ролю на ярмарках адыгрываюць яўрэі, якія выступаюць у якасці пасрэднікаў пры куплі-продажу [1, с. 227].

Шпілеўскі з гонарам гаворыць аб Мазырскім гарадскім прэзідэнце Франкоўскім, пра мясцовага паэта Неслухоўскага, які напісаў паэму “*Прыпеіда*”. Характэрна, што жыццё народа, яго побыт, культуру ў гэтым пазнейшым нарысе даследчык палескага краю малюе не светлымі фарбамі: абшарнікі кінулі сялян на волю лёсу, але іх рабуюць аканомы, карчмары [1, с. 227–228].

Пісьменнік каларытна апісвае драўляныя забудовы горада гатычна-візантыйскага стылю, з вялікімі садамі, але аўтар заўважае, што ёсць і каменныя будынкi – гэта Бернардзінскі манастыр, які быў заснаваны ў 1654 г. У нарысе адзначаецца яшчэ некалькі культавых аб'ектаў: Пятніцкая царква, Спаская і касцёл-фара. П. Шпілеўскі падкрэслівае своеасаблівасць і арыгінальнасць будынкаў, выкананых у розных стылях [1, с. 232–233].

На старонках нарыса можна сустрэць звесткі пра Замак, які існаваў да XVIII ст. Даследчык характарызуе адміністрацыйнае палажэнне і палітычнае становішча горада [1, с. 233–234].

Шпілеўскі адважна ўводзіць у твор фальклорна-этнаграфічны матэрыял, падкрэсліваючы жыццёстойкасць і самабытнасць народа. Па-майстэрску ўжыты асобныя эпітэты, нечаканыя параўнанні, словы-паўторы, аўтарскія неалагізмы, што робяць тэкст высокамастацкім, эстэтычным і інфармацыйна значным, эмацыйна ўражлівым: *быстрые, волнистые струи Припяти, в которых отражаются бесчисленные огни; обрывистая долина; крутизна хребтов и пригорков; кустарники диких деревьев; роскошная растительность; темнота страшная между простонародьем; глубокие времена; как хороиш, красив город.*

Аўтар у сваім нарысе выкарыстоўвае мясцовыя дыялектныя словы (*намётка, греча, аришины, андарак, свитка, водовик, жупян і інш.*), прастамоўныя выразы (*плут, плутоватый, умственное неразвитие, отупение, единоплеменная Россия, простонародье, поселанин і інш.*), фразеалагічныя спалучэнні (“*не сегодня, так завтра огнём пойдёт оно*”; “*не стало камня на камне*”; “*вороны в павлиньих перьях*”, “*носят на себе отпечаток старины*” і інш.), часам звяртаецца аўтар да гіпербалізацыі асобных фактаў: “*На самой верхушке ... мрачной и уединённой горы разрослись необъятной толщины и непомерной высоты вечнозелёные сосны ...*”, “*встретив мужика в лесу, можно принять его за дикобраза в огромной мохнатой шапке*”, “*мещанки представляют из себя ворон в павлиньих перьях*”.

Нарыс каштоўны сваім мастацка-гістарычным, пазнавальным зместам пра старажытныя помнікі, народныя паданні, павер’і, знахараў, ведзьмакоў, пярэваратней, пра жыццё і побыт простых сялян, пра розныя геаграфічныя аб’екты (рэкі, азёры, горы, культавыя будынкі, гандлёвыя адносіны, ваенныя баталіі).

Аўтар засяроджвае ўвагу на падрабязным апісанні, аналізе гістарычнага факта, падзеях і паказвае ўсё гэта жыва, займальна праз мастацкую прызму асабістага ўспрымання, не скажваючы пры гэтым гістарычнай праўды.

“*Маляўнічы, фантастычны Мазыр*”, яго прырода, гарады, мястэчкі, жыццё і паўсядзённыя клопаты яго жыхароў, убачаныя і зафіксаваныя паўтара стагоддзі таму назад П. Шпілеўскім – этнографам, навукоўцам, пісьменнікам, паўстаюць перад намі жыва, праўдзіва, з дакументальна-мастацкай і гістарычнай дакладнасцю.

Заслуга П. Шпілеўскага перш за ўсё ў тым, што ён быў першаадкрывальнікам беларускага краю, беларусаў як нацыі з багатай самабытнай культурай, гісторыяй, традыцыямі, даў падставу меркаваць, што мы не горшыя ў параўнанні з іншымі народамі, а ў нечым нават

лепшыя, унікальныя ў міжнародным культурным свеце. Прарочыя словы П. Шпілеўскага яшчэ з большай сілай спраўджваюцца і ў наш час.

Сучасны Мазыр у параўнанні з яго мінулым, апісаным П. Шпілеўскім, – буйнейшы транспартны, прамысловы і культурны раённы цэнтр Палесся, праслаўлены гістарычнымі мясцінамі, архітэктурнымі збудаваннямі, развітай інфраструктурай, спартыўнымі комплексамі, выдатнымі людзьмі, якія памнажалі яго багацце і пракладвалі шлях у будучыню. У горадзе дзейнічаюць прадпрыемствы нафтаперапрацоўчай, хімічнай і нафтахімічнай галін, а таксама машынабудаўнічай, дрэваапрацоўчай і харчовай прамысловасці.

Знешні воблік горада значна змяніўся: забудова Мазыра да XIX ст. была драўляная, зараз яна практычна не захавалася, культурна-адукацыйныя, прамысловыя аб'екты, дамы – каменныя, толькі дзе-нідзе можна сустрэць гістарычныя будынкi, якія ўяўляюць культурна-гістарычную каштоўнасць для дзяржавы (*дамы на вул. Гоголя, Ленінскай, будынак былой лякарні, будынак драмтэатра, корпус дзіцячай школы-інтэрната, бровар*). Таксама да нашага часу захаваліся некаторыя культурныя гістарычныя аб'екты: *царква св. Міхаіла Архангела (1760–1778 гг.), манастыр бернардзінцаў (1645 г.), касцёл св. Міхаіла Архангела (1743–1745 гг.), манастыр цыстэрцыянак (1743–1745 гг.), царква св. Мікалая (1 пал. XX ст.)*. Важным гісторыка-культурным аб'ектам эпохі ранняга феадалізму 12 ст. лічыцца адноўлены замак на гары Камунараў (былая назва *Спаская, Замкавая*), які з'яўляецца копіяй былога старажытнага пасялення [2].

Унікальнай асаблівасцю цэнтральных вуліц горада (*пл. Леніна, вул. Ленінскай, зав. Фрунзе, вул. Калініна, Савецкай, Гоголя*) з'яўляецца захаванне гістарычнай планіровачнай структуры: ландшафт, размяшчэнне жылых дамоў і будынкаў, узгоркі, парэзаныя ярамі, – усё гэта дае магчымасць апынуцца ў гістарычным мінулым і пазнаёміцца з выглядам старажытнага горада, апісаным П. Шпілеўскім [2].

Незвычайны ландшафт горада, ахарактарызаваны П. Шпілеўскім, захаваўся да нашых дзён: высокія ўзгоркі, “абрывістыя” даліны, глыбокія яры, ператвараючыся ў вуліцы, абрамляюць і зараз наш горад. Каб зберагчы першародны воблік прыроднага комплексу Мазыршчыны, у 1986 г. быў створаны Дзяржаўны ландшафтны заказнік “Мазырскія яры”. Сваёй флорай, фаўнай, незвычайным рэльефам яны прывабляюць многіх турыстаў, якія могуць пазнаёміцца з рэдкімі відамі раслін, занесенымі ў Чырвоную кнігу, насякомымі, птушкамі і рознымі відамі дрэў, кустарнікаў.

Мазыр – буйны індустрыяльны цэнтр з развітай інфраструктурай. На тэрыторыі сучаснага горада размешчана шмат культурна-гістарычных помнікаў прыроды, архітэктурны, скульптурны, якія з'яўляюцца гістарычнай каштоўнасцю горада.

Горад, яго размяшчэнне, ландшафт, прырода, жыхары, культурна-гістарычныя аб'екты, будынкi з'яўляюцца важнымі і перспектыўнымі для развіцця турызму. Сваёй прыгажосцю, унікальнасцю, гісторыяй Мазыр прыцягвае многіх турыстаў. Але, каб развівалася турыстычная індустрыя, патрэбна захоўваць і памнажаць багацце, неабходна берагчы прыроду, аднаўляць і развіваць культурна-духоўныя каштоўнасці, якія дасталіся ў спадчыну гораду, пра які з любоўю, павагай і гонарам пісаў выдатны беларускі вучоны, этнограф, фалькларыст П. Шпілеўскі, асоба якога была вядома далёка за межамі тагачаснай беларускай зямлі.

Літаратура

1. Шпилевский, П.М. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю: Мозырщина / П.М. Шпилевский // Нёман. – 1996. – № 9. – С. 213–251.

2. Материал научно-проектного республиканского унитарного предприятия “БЕЛНИИПГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА”: Детальный план центральной части г. Мозыря с проектом регенерации исторической зоны / Смирнова Л.Н., Волович А.Е., Синицына Ж.Л. – Минск, 2006.

МГПУ им. И.П.Шамякина